

VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS

№ 3 (volume 2) 2018

VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS

june, 2018

Editorial board

Chairman of the editorial board:
Doc. JUDr. Julius Kovach, CSc

Members of the editorial board:

Slovak Republic

Prof. JUDr. Jan Svak, DrSc.
Doc. JUDr. Julius Kovach, CSc.
JUDr. Ivan Ikrényi, PhD., F.I.I.
JUDr. Denisa Soukenikova, PhD.
JUDr. Ivan Roháč, LL.M, MBA, PhD.
JUDr. Martina Reřichová, PhD.
Prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Prof. JUDr. Pavel Hollander, DrSc.
Prof. PhDr. JUDr. Milos Vecera, CSc.
Prof. JUDr. Jan Hurdik, DrSc.
JUDr. Alexandra Sestrienková
JUDr. Lukáš Cisko, Ph.D.
JUDr. Ivana Shoshková, PhD.
JUDr. Jozef Beňo, PhD.

Czech Republic

JUDr. Petr Poledník
Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.
JUDr. Zdenka Papoušková, Ph.D.
Doc. JUDr. Blanka Vítová, LL.M., Ph.D.
Doc. et doc. JUDr. Naděžda Shishková, Ph.D.
Prof. JUDr. Michal Skrejpek, DrSc.
Prof. JUDr. Jan Hurdik, DrSc.

Ukraine

JUDr. Myroslava Hromovchuk, CSc.
Prof. JUDr. Yuriy Bysaha, DrSc.
Prof. JUDr. Oleksandr Roháč, DrSc.
Prof. JUDr. Dmytry Byelov, DrSc.
Doc. JUDr. ThDr. Oleksandr Bilash, CSc.
Prof. JUDr. Yaroslav Lazur, DrSc.
JUDr. Roman Fridmanskyy, CSc.

Romania

Prof. JUDr. Ivan Horka, PhD.

Poland

Prof. JUDr. Piotr Stanisław
Ph.D. Katarzyna Szwed

Ph.D. Marta Kolodziejczyk
Ph.D. Justyna Ciechanowska
Dr. Jarosław Storczyński
Dr. Grzegorz Maroń
Prof. dr hab. Janush Nichyporuk

Russian Federation

Prof. JUDr. Oleksandr Sevrukov, DrSc.
JUDr. Helena Shekk, PhD.

Moldova

Prof. JUDr. Valeriu Bujor
Prof. JUDr. Valeriu Čerba

Macedonia

Assoc. prof Zoran Filipovski, PhD.

Croatia

Prof. JUDr. Budislav Vukas jr., DrSc.

Hungary

Dr. Tímea Barzó
Dr. Varga Norbert

Kazakhstan

Prof. JUDr. Kazbek Ukanov, DrSc.

Litva

Prof. JUDr. Arvid Struzhunas, DrSc.

Latvia

Doc. JUDr. Janis Grasis

Austria

Prof. JUDr. Bernd Wieser, DrSc.

Publisher:

PANEURÓPSKA
VYSOKÁ ŠKOLA

Pan-European University
Faculty of Law
Tomášikova, 10
Bratislava

Uzhhorod National University
Faculty of Law
Kapitulna, 26
Uzhhorod

Public organization
„LEX PRO OMNES“
Mierová, 2529
Humenné

Registered number: EV 5051/14

ISSN 1339-7915

Protection of values in criminal law: certain aspects of the issue

Охорона цінностей у кримінальному праві: окремі аспекти питання

Eugeniya Vecherova

Key words:

normativity, values, criminal-legal regulation, criminal-legal sanctions, criminal-legal measures.

Ключові слова:

нормативність, цінності, кримінально-правове регулювання, кримінально-правові санкції, заходи кримінально-правового характеру.

Фіксація, ранжування та перерозподіл цінностей у кримінальному праві не є самоціллю, а здійснюються в кінцевому підсумку з метою їх подальшої охорони.

Подібне можна пояснити тим, що основною функцією кримінального права є саме охоронна.

Зважаючи на вищевикладене, метою статті є спроба сформулювати авторське визначення охорони цінностей у кримінальному праві, а також охарактеризувати деякі її сутнісні аспекти та зміст.

Аналіз останніх досліджень показує, що заявлена тема має комплексний характер. Окремі її складові висвітлювалися у працях таких дослідників, як І.М. Горбачова, О.В. Козаченко, Н.А. Орловська, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк тощо.

Водночас безпосередньо з аксіологічних позицій ці питання не розглядалися, через що існує потреба у проведенні додаткових досліджень у цьому напрямі.

Згідно з ч. 1 ст. 1 КК України, Кримінальний кодекс України має за завдання правове забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою від злочинних посягань, забезпечення миру та безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Як видно, у цій статті, яка має програмний характер щодо всього кримінального закону, законодавець проголошує, що основним його призначенням є охорона цінностей, які є базовими для особи, суспільства та держави.

Відштовхуючись від вищевикладеного, охорону цінностей у кримінальному праві видається можливим визначити як ключовий етап їх юридизації, котрий характеризують наслідки посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною (кримінально-правові санкції), і зміст яких детермінований обставинами, за яких були вчинені ці посягання, а також посткримінальною поведінкою осіб, що їх вчиняють, і які репрезентовано в чинному кримінальному законодавстві України у вигляді заходів кримінально-правового характеру.

Згідно з ч. 3 ст. 3 КК України, караність та інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються тільки КК України.

Із цього припису вбачаються відразу два принципово важливі умовиводи.

По-перше, формулюючи таке положення, законодавець таким способом підкреслює, що перелік усіх можливих наслідків посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною (кримінально-правових санкцій), так само як і перелік кримінально-правових заборон, у чинному кримінальному законодавстві України лімітовано, тобто він має вичерпний (закритий) характер, а в його основу покладено принцип *nulla poena sine lege*.

По-друге, караність – не єдиноможливий кримінально-правовий наслідок вчинення посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною.

Інакше кажучи, специфікою заходів кримінально-правового характеру як віддзеркалення на законодавчому рівні наслідків посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною (кримінально-правових санкцій), є, з одного боку – вичерпність, а з іншого – різноспрямованість (багатоколіїність).

Факт легального визнання різноспрямованості (багатоколіїності) заходів кримінально-правового характеру вбачається і з деяких інших положень кримінального закону¹.

Наприклад, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18 квітня 2013 р.² назву розділу XIV Загальної частини КК України було змінено із «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування» на «Інші заходи кримінально-правового характеру». Крім того, у 2013 р. з'явився абсолютно новий Розділ XIV¹ Загальної частини КК України «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»³.

Через відсутність чітко зафіксованої системи заходів кримінально-правового характеру в законодавстві існує велика кількість найрізноманітніших поглядів науковців на цю проблематику, серед яких практично неможливо «вичленувати» якийсь один єдино правильний підхід (хоча б тому, що один і той самий захід кримінально-правового характеру можна класифікувати одночасно за декількома критеріями).

Зокрема, однією з можливих класифікацій є розподіл заходів кримінально-правового характеру за таким параметром, як спосіб впливу на суспільні відносини.

Наприклад, за цим критерієм, як видається, можна говорити про примусові та заохочувальні заходи кримінально-правового характеру.

До примусових заходів кримінально-правового характеру за чинним КК України можна віднести покарання та інші примусові заходи, відмінні від покарання (наприклад, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб).

Заохочувальні заходи кримінально-правового характеру представлені у чинному кримінальному законодавстві України у вигляді загальних і спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, а також у формі звільнення від покарання.

Далі розглянемо більш предметно запропоновану класифікацію заходів кримінально-правового характеру.

Через те, що покарання є основним різновидом примусових заходів кримінально-правового характеру, його регламентація в кримінальному законодавстві традиційно є більш ретельно виписаною, порівняно з усіма іншими заходами кримінально-правового характеру.

Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 50 КК України покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Система покарань у сучасному кримінальному законодавстві України побудована за принципом від менш суворого до більш суворого та містить вичерпний (закритий) перелік видів покарань, зафіксований у ст. 51 КК України.

¹ Вечерова Є.М. Кримінально-правові санкції крізь призму основних векторів сучасної кримінальної політики України (критичний аналіз деяких новел КК України). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2015. Вип. № 13. Т. 2. С. 64–66.

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18 квітня 2013 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 11. Ст. 131.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23 травня 2013 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 12. Ст. 183.

Примусові заходи медичного характеру є заходами безпеки, сутність яких полягає в примусовому лікуванні осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння і становлять небезпеку за своїм психічним станом⁴.

Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, ступеня небезпечності психічнохворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом (ч. 1 ст. 94 КК України).

Специфікою примусових заходів виховного характеру є те, що вони, з одного боку, мають примусовий характер, а з іншого – є відмінними від покарання та характеризуються статусністю, тобто їх застосування є можливим виключно до такої вікової категорії осіб, як неповнолітні.⁵

Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 105 КК України, до неповнолітніх можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля та встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку та має кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років (ч. 2 ст. 105 КК України).

Спеціальну конфіскацію прийнято відносити до заходів обмежувального характеру, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду та спрямовані на попередження й припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, попередження вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь⁶.

Спеціальна конфіскація застосовується в разі, якщо гроші, цінності та інше майно:

- 1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна;
- 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення;
- 3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а в разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави;
- 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (ч. 1 ст. 96² КК).

Відповідно до ст. 96⁶ КК України, до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру:

- 1) штраф;
- 2) конфіскація майна;
- 3) ліквідація.

Ми цілком поділяємо позицію щодо галузевої специфіки кримінально-правового заохочення, яка полягає в тому, що заохочувальні заходи кримінально-правового характеру, як правило, не надають винагороди,

⁴ Берш А.Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2017. С. 4.

⁵ Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография. Одесса: Юридична література, 2010. С. 155, 165.

⁶ Горбачова І.М. Пробіли правового регулювання спеціальної конфіскації за КК України. «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів»: мат-ли Міжнар. наук.-прак. конф. (м. Донецьк, 15–16 листопада 2013 р.). Д.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. С. 103–106.

а усувають обтяження у відповідь на активне та сумлінне виконання обов'язку (зокрема, зазначеного в законі) або певних дій, з якими законодавець пов'язує можливість встановлення позитивних ознак особистості⁷.

Розглядаючи ж перелік заохочувальних заходів кримінально-правового характеру в контексті проблематики кримінально-правових санкцій як наслідків посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною, варто підкреслити, що вони завжди пов'язані з активною позитивною посткримінальною поведінкою осіб, до яких застосовуються.

А це означає, що, по-перше, до їх змісту належать далеко не всі загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, про які йдеться в Розділі IX та Розділі XV Загальної частини КК України. По-друге, до їх змісту не належать норми про виключення кримінальної відповідальності (ідеться про обставини, що виключають злочинність діяння), адже в такому разі йдеться про різновид гарантій свободи поведінки громадян в ситуаціях, що мають кримінально-правове значення, а не про способи впливу на суспільні відносини.

Керуючись вищевикладеним, до змісту заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, як видається, не варто відносити, наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК України).

Інакше кажучи, до заохочувальних заходів кримінально-правового характеру в порядку загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності належать лише звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України) та звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК України, ч. 2 ст. 105 КК України)⁸.

Заохочувальними заходами кримінально-правового характеру в порядку спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності є ті, які зафіксовані в Особливій частині КК України.

Сьогодні, за нашими підрахунками, таких заохочувальних заходів в Особливій частині КК України налічується дев'ятнадцять, із яких 7 (1/3) містяться в Розділі IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» (ч. 2 ст. 255 КК України, ч. 6 ст. 258 КК України, ч. 2 ст. 258³ КК України, ч. 4 ст. 258⁵ КК України, ч. 6 ст. 260 КК України, ч. 3 ст. 263 КК України, ч. 4 ст. 265 КК України); 5 – у Розділі XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» (ч. 4 ст. 307 КК України, ч. 4 ст. 309 КК України, ч. 4 ст. 311 КК України, ч. 5 ст. 321 КК України, ч. 4 ст. 321¹ КК України); 3 – у Розділі I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України» (ч. 5 ст. 110² КК України, ч. 2 ст. 111 КК України, ч. 2 ст. 114 КК України); 4 – в інших розділах Особливої частини КК України (ч. 3 ст. 175 КК України, ч. 4 ст. 212 КК України, ч. 4 ст. 289 КК України, ч. 5 ст. 354 КК України).

Щодо заохочувальних заходів кримінально-правового характеру в порядку звільнення від покарання, то до них за тими ж параметрами (ідеться про активну позитивну посткримінальну поведінку осіб, до яких вони застосовуються) треба відносити лише звільнення від покарання, передбачене ч. 4 ст. 74 КК України та ч. 1 ст. 105 КК України⁹. До їх змісту, відповідно, не належать звільнення від покарання на підставі закону України про амністію (ст. 86 КК України) чи акта про помилування (ст. 87 КК України), а також звільнення від покарання у випадку усунення караності діяння (ч. 2 ст. 74 КК України), звільнення від покарання на підставах, передбачених у ст. 49 КК України (ч. 5 ст. 74 КК України), звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК України)¹⁰.

⁷ Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2010. С. 15.

⁸ Більш детально див., наприклад, Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография. Одесса: Юридична література, 2010. С. 162–167; Вечерова Е.Н. Некарательное уголовно-правовое воздействие на несовершеннолетних: аналитический дискурс: монография. Николаев: Илион, 2012. С. 35–36.

⁹ Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография. Одесса: Юридична література, 2010. С. 164–165.

¹⁰ Там само.

Не можна не відзначити яскраво виражену своєрідність звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання неповнолітніх, пов'язаного із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

З одного боку, як уже йшлося, з огляду на назву «примусові» заходи виховного характеру належать до примусових заходів кримінально-правового характеру, а з іншого – положення ч. 1 ст. 97 та ч.ч. 1, 2 ст. 105 КК України одночасно містять елементи заохочення, тобто мають подвійну правову природу.

Отож на підставі всього вищевикладеного видається можливим підсумувати про таке.

Охорона цінностей у кримінальному праві – це ключовий етап їх юридизації, котрий характеризують наслідки посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною (кримінально-правові санкції), зміст яких детермінований обставинами, за яких були вчинені ці посягання, а також посткримінальною поведінкою осіб, що їх вчиняють, та які репрезентовано в чинному кримінальному законодавстві України у вигляді заходів кримінально-правового характеру.

Специфікою заходів кримінально-правового характеру як віддзеркалення на законодавчому рівні наслідків посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною (кримінально-правових санкцій), є, з одного боку – вичерпність, а з іншого – різноспрямованість (багатоколіїність).

Залежно від способу впливу на суспільні відносини можна говорити про примусові та заохочувальні заходи кримінально-правового характеру.

До примусових заходів кримінально-правового характеру за чинним КК України належать покарання та інші примусові заходи, відмінні від покарання (наприклад, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб).

Заохочувальні заходи кримінально-правового характеру представлені в чинному кримінальному законодавстві України у вигляді загальних і спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, а також у формі звільнення від покарання.

Анотація

У статті запропоновано авторське визначення охорони цінностей у кримінальному праві. Стверджується, що специфікою заходів кримінально-правового характеру як віддзеркалення на законодавчому рівні наслідків посягання на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною (кримінально-правових санкцій), є, з одного боку – вичерпність, а з іншого – різноспрямованість (багатоколіїність). Додатково загострюється увага на класифікації заходів кримінально-правового характеру за таким критерієм, як спосіб впливу на суспільні відносини. Охарактеризовано сутність і зміст примусових і заохочувальних заходів кримінально-правового характеру.

Summary

The article proposes the author's definition of protection of values in criminal law. It is argued that the specificity of measures of criminal law as a reflection of the legislative level of the consequences of violations of the values under criminal law protection (criminal law sanctions) is, on the one hand-the completeness, and on the other-multidirection (bagatokoliynist). In addition, attention is paid to the classification of measures of a criminal law nature according to such a criterion as a method of influencing public relations. It is characterized by the nature and content of the compulsory and incentive measures of criminally-legal character.

Використана література:

1. Вечерова Є.М. Кримінально-правові санкції крізь призму основних векторів сучасної кримінальної політики України (критичний аналіз деяких новел КК України). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2015. Вип. № 13. Т. 2. С. 64–66.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18 квітня 2013 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 11. Ст. 131.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23 травня 2013 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 12. Ст. 183.
4. Берш А.Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2017. 20 с.
5. Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография. Одесса: Юридична література, 2010. 296 с.
6. Горбачова І.М. Пробіли правового регулювання спеціальної конфіскації за КК України. «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів»: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 15–16 листопада 2013 р.). Д.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. С. 103–106.
7. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2010. 39 с.
8. Вечерова Е.Н. Некарательное уголовное-правовое воздействие на несовершеннолетних: аналитический дискурс: монография. Николаев: Илион, 2012. 324 с.

Eugeniya Vecheva,
*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student,
Associate Professor at the Department of Criminal Law
National University "Odessa Academy of Law"*